

- Montin, S—Olsson, J—Petterson, H, 1996. Fullmäktige under förändring? En studie av uppdraget, relationerna och arbetsformerna, s 79-128 i Montin, S (red), *Förändringsmodeller och förändringsprocesser i kommuner och landsting. Några empiriska studier*. Stockholm: Bilaga V till slutbetänkande av Kommunala förnyelsekommittén (SOU 1996:169).
- Nylehn, B, 1996. Strategy in local government, *Scandinavian Political Studies*, 19, 359-377.
- Olsson, J—Montin, S, 1996. Lokal demokrati – drivkrafter och läroprocesser, s 7-16 i *Kommunal självstyrelse och lokal demokrati. En lägesrapport april 1996*. Stockholm: Svenska kommunförbundet, FoU-rådet.
- Putnam, R, 1993. *Making Democracy Work. Civic Traditions in Modern Italy*. Princeton: Princeton University Press.
- Sjölin, M, 1993. *Coalition Politics and Parliamentary Power*. Lund: Lund University Press.
- Steunenberg, B, 1992. Coalition theories: empirical evidence for Dutch municipalities, *European Journal of Political Research*, 22, 245-278.
- Stjernquist, N, 1996. "Tvåkamartiden: Sveriges riksdag 1867-1970". Stockholm: Sveriges Riksdag.
- Strandberg, U, 1996. I den författningspolitiska debattens frånvaro. Behövs kommuner i svensk demokrati?, s 17-27 i *Kommunal självstyrelse och lokal demokrati. En lägesrapport april 1996*. Stockholm: Svenska kommunförbundet, FoU-rådet.
- Strandberg, U, 1998. *Debatten om den kommunala självstyrelsen 1962-1994*. Hedemora: Gidlunds Förlag.
- von Sydow, B, 1989. *Vägen till enkammarriksdagen: Demokratisk författningspolitik i Sverige 1944-1968*. Stockholm: Tidens förlag.
- von Sydow, B, 1997. *Parlamentarismen i Sverige: Utveckling och utformning till 1945*. Stockholm: Gidlunds förlag.
- Wetterberg, G, 1997. *Kommunerna*. Stockholm: SNS Förlag.

Forskningen om DDR och östra Tyskland

Inledning*

Forskningen om Östtyskland har under 1990-talet befunnit sig i ett omvandlingsskede. Efter kommunismens fall i Central- och Östeuropa och Sovjetunionens upplösning ställdes östeuropaforskare och sovjetologer i väst inför oväntade utmaningar. Dels tvingades man ta ställning till den besvärliga frågan varför man inte kunnat förutse sammanbrottet. Dels var det oklart hur man skulle gå vidare. Statsvetare som specialiserat sig på Östtyskland hade kanske större anledning än andra att känna sig osäkra. Deras studieobjekt, staten DDR (*Deutsche Demokratische Republik*) försvann ju. Samtidigt har, paradoxalt nog, undergången inneburit betydligt förbättrade möjligheter att studera DDR. Tillgången till nya källor gör att forskarna i dag kan ge en riktigare bild av hur det östtyska samhället och dess politiska system såg ut än vad som var möjligt innan Berlinmurens fall. Minervas ugglor lyfter som bekant först i skymningen.

Statsvetenskaplig Tidskrift 1999, årg 102 nr 2

Den tyska återföreningen har dessutom skapat en hel rad nya intressanta frågor för forskarna att undersöka. Skiljelinjen mellan västra och östra Tyskland är fortfarande mycket tydlig. I denna översikt beskriver jag i grova drag den tyska, den amerikanska, den brittiska och den svenska forskningen om DDR och östra Tyskland. Jag berör samtidigt den internationella östeuropaforskningens historiska bakgrund och utveckling.

Den tyska forskningen om Östeuropa och DDR

Den västtyska forskningen om DDR intar i det här sammanhanget en särställning. DDR betraktades ju länge som en del av det egna Tyskland, den ockuperade zonen, och senare som "det andra Tyskland". Det har således funnits DDR-forskare i Förbundsrepubliken under hela efterkrigstiden (jfr *A Bibliography of German Studies 1945-1971*). För att förstå hur forskningen har utvecklats måste dock perspektivet inledningsvis vidgas, till att inkludera uppkomsten av en tysk *Ostforschung* och framväxten av den moderna tyska statsvetenskapen.

En disciplin växer fram

Forskningen om Östeuropa och Ryssland uppstod i väst redan före Sovjetunionens tillkomst. *Russian Review*, som grundades 1912 av den brittiske historikern Bernard Pares, kan sägas vara den första moderna tidskriften för Rysslandstudier (Laqueur 1967:21). Men det var Tyskland som kom att bli centrum för den tidiga forskningen om Ryssland och Östeuropa.

Slaviska studier fanns i Tyskland redan på 1800-talet, men för ryska och östeuropeiska områdesstudier kan ursprunget dateras till 1902, då ett *Seminar für osteuropäische Geschichte und Landeskunde* grundades i Berlin. Utbildningsanstalten leddes av Theodor Schiemann och tonvikten i undervisningen låg på språk, historia, geografi och politisk ekonomi. Ryssland var det dominerande studieobjektet, men hela Östeuropa ingick i seminariets intresseområde (Burleigh 1988:13-14).

1907 grundades *Institut für osteuropeische Geschichte* i Wien, och denna konkurrens gav Schiemann möjlighet att få igenom krav på en utökning av sitt seminarium. Han hjälpte till att ordna en professur åt Otto Hoetzsch, en tidig deltagare i Berlinseminariet. Medan Schiemann var något av en rysshatare, säkerligen präglad av sitt baltiska ursprung, menade Hoetzsch, som var pragmatiskt lagd, att Ryssland var en naturlig allierad till Tyskland. Ett Ryssland som moderniserades skulle vara bra för den tyska ekonomin. Vidare hade man utrikespolitiska intressen som sammanföll. Man kunde dela Polen mellan sig och man kunde tillsammans motverka den brittiska imperialismen, vilken uppfattades som ett hot mot Tyskland. Skillnaderna i synen på Ryssland ledde i längden till en brytning mellan mentor och protegé (Burleigh 1988:15-21, Laqueur 1967:22-24).

Under och efter det första världskriget genomgick den tyska forskningen om Ryssland och Östeuropa en kraftig expansion. Särskilda forskningsinstitut öppnades i Kiel (1913), Königsberg (1916), Breslau (1918) och Leipzig (1926). Det fanns under den här tiden fler rysslandsexperter i Tyskland än i något annat land. De tyska forskarna var inte sällan involverade i det politiska livet, som rådgivare. Schiemann var exempelvis rådgivare åt *der Kaiser*, Wil-

helm II, i frågor som rörde Östeuropa. Dessa experter på Ryssland och Östeuropa kom nu inte alltid med så bra råd. Den ryska revolutionära rörelsen underskattades, och många hade svårt att förstå sig på Sovjetunionen. Men dessa tidiga forskare lade ändå grunden till det systematiska studiet av Östeuropa (Laqueur 1967:22-24).

Hoetzschs entusiastiska syn på Ryssland överlevde den ryska revolutionen. 1925 grundade han den tyska motsvarigheten till *Russian Review*, som han kallade *Osteuropa: Zeitschrift für die gesamten Fragen des europäischen Ostens*. Detta blev en respekterad facktidsskrift också utanför Tyskland. Mot slutet av 1920-talet började dock den tyska forskningen om Ryssland och Östeuropa att förändras. Man föreställde sig att det fanns ett tyskt *Volksboden* som sträckte sig vida utanför det tyska rikets gränser, framför allt i östlig riktning. Detta *Volksboden* var där tyskar bodde, tyska talades eller resultaten av tysk driftighet var påtagliga. Ännu längre sträckte sig tyskt *Kulturboden*, tyskt kulturellt inflytande, som var någonting annat och bättre än "det slaviska". Liknande idéer hade förvisso framförts av nationalistiska historiker och geografer redan på 1800-talet. Tyskt herravälde över de slaviska folken sågs som en gärning i civilisationens tjänst. Tysk kultur ställdes mot slaviskt barbari. I linje med tidsandan talades det om en kamp mellan raserna. Men det rasbiologiska inslaget hade då inte varit lika konsekvent förekommande som det kom att bli under 1920- och 1930-talen. Tysk *Ostforschung* fick nu till uppgift att "bevisa" tyskarnas "rätt" till länderna österut. Detta var ett klart avsteg från Hoetzschs forskning. Efter Hitlers maktövertagande 1933 förändrades förutsättningarna för den tyska forskningen om länderna i öst. Hoetzsch tvingades bort från sina akademiska uppdrag. Andra forskare tvingades fly landet, eller sändes till koncentrationsläger. Tidskriften *Osteuropa* förlorade sitt goda rykte. Forskningen "nazifierades" (Laqueur 1967:22-26, Burleigh 1988:22-39, jfr Karlsson 1989).

Framväxten av en tysk statsvetenskap Efter det tyska nederlaget i andra världskriget gällde det för disciplinen *Ostforschung* att etab-

lera sig igen, nu i en ny politisk omgivning. Man ville inte reda ut den besvärande frågan om disciplinens förhållande till Nazi-regimen. De som fortsatte att utveckla forskningen om länderna i öst var inte särskilt intresserade av att smutska sin egen disciplin och de personer de själva haft som lärare. Denna avsaknad av bearbetning av det förflutna och olika forskares oavbrutna karriärer innebar dock inte att inget förändrades. Efter 1945 skedde ju ett radikalt brott i den politiska omgivningen i vilken östforskarna verkade. Efter kriget kom studiet av länderna i öst också, åtminstone delvis, att ingå i den västtyska statsvetenskapen (Burleigh 1988:300-306, Burrichter & Förtsch 1976:101).

Tysk statsvetenskap, som en distinkt akademisk disciplin, har en relativt kort historia. Den teoretiska grunden lades i Weimarrepubliken, men det var först på 1960-talet i Förbundsrepubliken som disciplinen var fullt etablerad. Någon direkt motsvarighet till den *political science* som fanns i USA och Västeuropa utvecklades aldrig i DDR, varför det är befogat att tala om en tysk snarare än om en västtysk statsvetenskap. Politik hade i Tyskland tidigare studerats inom ramen för discipliner som juridik, historia och ekonomi, vilket förhindrade framväxten av en separat disciplin för det vetenskapliga studiet av politik. Politisk analys har alltså en lång tradition i Tyskland, trots avsaknaden av en separat politologi (Kastendiek 1991:108f).

1800-talets *Staatswissenschaften* ägnade sig framför allt åt deskriptiva studier av statens formella institutioner och funktioner. Staten sågs som en legal-byråkratisk apparat, och *Staatsrechtslehre* och *allgemeine Staatslehre* var kärnan i de tyska "statsvetenskaperna". Dessa discipliner behöll sina dominerande positioner ända fram till 1930-talet. Då både samhället och det politiska systemet förändrades, kom emellertid de traditionella politikdisciplinerna under Weimartiden att framstå som allt mer otidsenliga. Den legal-byråkratiska ansatsen var inte lämplig för att undersöka det komplexa och differentierade 1900-talssamhället, med klassmotsättningar och masspartier (Kastendiek 1991:110f).

Inom eller i anslutning till universiteten bildades under 1900-talets första decennier en rad in-

stitutioner för speciella områdesstudier, till exempel Afrikastudier, Asienstudier och, som redan nämnts, Ryssland- och Östeuropastudier. Liksom i andra västeuropeiska länder var ekonomiska och maktpolitiska hänsyn faktorer som låg bakom insamlandet av kunskap om de olika regionerna. Dessa områdesinstitutioner hade emellertid inte särskilt mycket att göra med utvecklandet av en speciell statsvetenskaplig disciplin. Grunden för en separat disciplin kom att läggas först efter det första världskriget (Kastendiek 1991:112).

1920 grundades Deutsche Hochschule für Politik i Berlin. Detta institut skulle genom undervisning i politik (till exempel för lärare och stats-tjänstemän) hjälpa till att stabilisera den unga republiken efter nederlaget i kriget. Skolan stöddes av den breda politiska koalition av socialdemokratiska, liberala och katolska partier som också stött den nya konstitutionen. Deutsche Hochschule für Politik var en institution för högre utbildning utanför de traditionella universiteterna, men då skolan 1922-23 fick egna lärostolar liknade den snart allt mer ett universitet. Man menade att man sysslade med ett vetenskapligt studie av politik. En egen forskningsavdelning infördes 1932. Just därför att skolan låg utanför de traditionella universiteterna, kunde man lägga grunden till en ny politikinriktad disciplin, som alltså skilde sig från äldre discipliner. När nazisterna 1933 tog över i Tyskland upphörde emellertid den normala verksamheten. Stora personalförändringar genomfördes. Många forskare valde att lämna landet. 1937 blev Deutsche Hochschule für Politik en statlig institution, och 1940 blev den en del av fakulteten för utrikesstudier vid universitetet i Berlin (Kastendiek 1991:112ff).

Efter 1945 tycktes tiden vara inne för att åter försöka bygga upp en separat statsvetenskaplig disciplin, nu i Västtyskland. Det gamla universitetssystemet kritiserades för sin oförmåga att bedöma den politiska utvecklingen och för politiskt ansvarslost beteende, för att ha låtit sig korrumpas av nazismen. Uppbyggnaden av en ny disciplin skulle gå hand i hand med den demokratiska uppbyggnaden av Förbundsrepubliken. Både de västliga ockupationsmakterna och den nya västtyska politiska eliten menade att studiet

av politik hade en given plats inom all typ högre utbildning, för att skapa en demokratiskt medveten befolkning. Men man hade inte räknat med att det fanns ett visst motstånd mot att överge de äldre formerna för studiet av politik. Det sena 1940-talet och det tidiga 1950-talet innebar därför en återgång till de traditionella studieformerna. Återigen blev det så att den nya disciplinen byggdes utanför de etablerade universiteten. Deutsche Hochschule für Politik öppnades igen 1949. Det uttalade syftet var att skapa en ny distinkt statsvetenskaplig disciplin, inte att bygga ut de äldre disciplinerna. Väst-Berlin blev ett första centrum för detta nytänkande. Freie Universität hade grundats 1948, eftersom det gamla universitetet låg i stadens östra delar. 1950 inrättades vid Freie Universität ett statsvetenskapligt forskningsinstitut, och 1952 inleddes ett samarbete med Deutsche Hochschule für Politik. 1959 integrerades skolan i universitetet, som ett speciellt institut. Under 1960-talet etablerades den nya statsvetenskapliga disciplinen på de västtyska universiteten, inte bara i Berlin, utan också i München, Frankfurt, Hamburg och på en rad andra orter (Kastendiek 1991:115-120).

Västtysk SBZ-forskning

Eftersom framväxten av den västtyska statsvetenskapen gick hand i hand med uppbyggnaden av demokratin, är det kanske inte så konstigt att den nya disciplinen inledningsvis var relativt okritisk mot det egna systemet. Att skilja på goda demokratier och onda diktaturer var ett synsätt som lånades in från den amerikanska forskningen. 1950-talets amerikanska sovjetologi och östeuropaforskning var generellt sett väldigt kritiskt inställd till sitt studieobjekt. Detta berodde till stor del på att de forskare som tidigare dominerade disciplinen var politiska flyktingar från kommunistdiktaturena i öst. Man såg på dessa länder som totalitära stater och gjorde jämförelser mellan det fascistiska Italien, det nazistiska Tyskland och det stalinistiska Sovjetunionen. Hannah Arendts *The Origins of Totalitarianism* från 1951 och Carl J. Friedrichs och Zbigniew K. Brzezinskis *Totalitarian Dictatorship and Autocracy* från 1956 var stilbildande. Likheter fanns ju där: propagandan, terrorn,

förtrycket, enpartisystemet, centralstyret av ekonomin, den dominerande och statsbärande ideologin, samt det "djupfrysta" politiska livet. Dessa företeelser tyckte man sig nu finna överallt där det fanns kommunistdiktaturer. Därför kunde man tala om ett relativt homogent Sovjetblock eller östblock i Central- och Östeuropa och om relativt homogena kommuniststater över hela världen (jfr Fleron & Hoffmann 1993: 5-11, Gerner *et al.* 1995:28).

De västtyska forskarna övertog den totalitära analysmodellen, vilken också stämde väl överens med det politiska klimatet i Västtyskland vid den här tiden. DDR, eller SBZ (*Sowjetische Besatzungszone*, den sovjetiska ockupationszonen) som man vanligtvis kallade det, kom att bli Förbundsrepublikens motbild – det kommuniststyrda Tyskland, det annorlunda, men också, det sämre. Västtyskland blev en del av den västliga europeiska gemenskapen, en demokrati med en väl fungerande marknadsekonomi. *Wirtschaftswunder* kunde ställas mot fattigdomen i öst, flerpartisystemet mot partidiktaturen, friheten mot förtrycket. Denna negativa motbild kom med tiden att hjälpa till att skapa en ny västtysk identitet. Jürgen Habermas har kallat denna stolthet över den ekonomiska och demokratiska utvecklingen för "författningspatriotism". På 1950-talet såg man emellertid på östzonen som ett övergående fenomen. Arbetarupproret i östra Berlin 1953 och den ständiga flyktingströmmen från öst visade ju att den östtyska befolkningen inte accepterade sin regim. En återförening tedde sig inte omöjlig, så det gällde för de västtyska politikerna att föra en hård linje mot Moskva. 1952 installerades ett särskilt forskningsråd (*Forschungsbeirat für Fragen der Wiedervereinigung Deutschlands*), vars syfte var att analysera den ekonomiska och sociala utvecklingen i öst. Den bakomliggande tanken var att det gällde att vara förberedd på en tysk återförening. Forskningsrådet lades ned först 1975, men då stod det klart sedan länge att någon tysk återförening inte var aktuell. Rådets utgångspunkter delades dock av de tidiga SBZ-forskarna i Västtyskland. Man studerade någon slags labil politisk konstruktion som saknade legitimitet och framtid. Ferdinand Friedensburgs *Deutsche Institut für Wirtschaftsforschung* i Berlin var en annan institu-

tion som sysslade med praktiskt taget samma sak. SBZ-forskning var under det tidiga 1950-talet till stora delar en nationalekonomisk disciplin, eller annorlunda uttryckt, en slags återföreningsforskning (Burrichter & Förtsch 1976:95f, Pollack 1993:119f, Weidenfeld & Korte 1999:227).

Det statsvetenskapliga institut som 1950 hade inrättats vid Freie Universität i Berlin, *Institut für Politische Wissenschaft*, leddes av professor Otto Stammer. Institutet blev ett viktigt centrum för SBZ-studier under 1950-talet. Stammer och andra tidiga SBZ-forskare (Max Gustav Lange, Ernst Richert, Horst Dunke, Joachim Schultz, Carola Stern, Martin Drath, Siegfried Mampel, Wolfgang Förster med flera) utgick från den totalitära modellen, och studerade den grundläggande strukturen i det östtyska politiska systemet och den östtyska ekonomin. Valet av studieområden styrdes av tillgänglighet av källmaterial. Man kunde studera partisystemet och det östtyska kommunistpartiets dominerande roll, ekonomin och den allmänna utvecklingen. Man var till stor del beroende av ögonvittnesskildringar och rapporter från personer inifrån DDR. Några egna empiriska undersökningar kunde inte genomföras. Istället analyserades alla tillgängliga informationskällor; dagstidningar, tidskrifter, officiella publikationer, tal, och propagandamaterial. Man försökte få en riktig bild av den östtyska staten genom att läsa mellan raderna i det material som fanns tillgängligt. Man läste också den forskningslitteratur som kom från DDR, men den var problematisk att hantera. Man kunde inte empiriskt falsifiera den bild som presenterades här, men man vågade inte heller lita på den. Det fanns dock ingen väg runt de östtyska publikationerna. Särskilt viktiga för de tidiga västtyska SBZ-forskarna var rapporter från personer som av egen erfarenhet kände till Östtysklands politiska system, flyktingar eller avhoppare. Wolfgang Leonhards *Die Revolution entläßt ihre Kinder* från 1955 och Fritz Schenks *Im Vorzimmer der Diktatur—12 Jahre Pankow* från 1962 var två av de viktigaste rapporterna från insidan (Ludz 1972:19, Burrichter & Förtsch 1976:96, Pollack 1993:120f).

Den västtyska forskningen om DDR växte alltså fram samtidigt som den moderna tyska

statsvetenskapen. Det uppstod därför ingen klar skiljelinje mellan områdesforskningen och övrig samhällsforskning, så som fallet kom att bli i USA, där DDR-studier ingick i områdesforskningen om Östeuropa. Den västtyska SBZ-forskningen var inledningsvis istället en subdisciplin till statsvetenskapen. Man hade dock en egen forskningstidskrift, *SBZ-Archiv*, som grundades 1950.

En ny syn på DDR

Efter Stalins död och Chrusjtjovs uppgörelse med det förflutna, började det totalitära synsättet ifrågasättas inom sovjetologin. Var det verkligen rättvist att likställa öststaterna med Nazityskland? Samhällena i öst tycktes ju förändras och utvecklas. Terrorn fanns inte kvar efter Stalin. Brytningen mellan Sovjetunionen och Kina i början av 1960-talet visade ju också att det fanns olikheter mellan kommuniststaterna. Istället för att förutsätta att det handlade om oföränderliga diktaturer ville man studera de olika kommunistsystemens dynamik och utveckling. Begreppet totalitarism (*totalitarianism*) kom att betraktas som ett polemiskt begrepp i den ideologiska konflikten mellan väst och öst. Många menade att avspänningen mellan supermakterna motiverade en omvärdering av de gamla utgångspunkterna. Under 1960- och 1970-talen förändrades därför den internationella sovjetologin och östeuropaforskningen. En rad nya teoretiska ansatser kom till användning. De som kritiserade den totalitära modellen för att vara statisk, och istället ville studera de socioekonomiska förändringarna i öst, använde sig av moderniserings- eller utvecklingsmodeller. Man förutsatte att det fanns ett samband mellan socioekonomisk utveckling och det politiska systemet; ju högre grad av socioekonomisk utveckling, desto mer pluralism i det politiska systemet. Den amerikanska statsvetaren Gabriel Almond var en av dessa forskare som på 1970-talet menade att de politiska systemen i öst skulle utvecklas och bli allt mer lika de politiska systemen i väst. Den socioekonomiska utveckling som redan skett i öst skulle tvinga fram sådana förändringar. Andra forskare, som Alfred G. Meyer, såg på det sovjetiska systemet som en

slags super-byråkrati. Det politiska livet var inte "djupfryst", men det försiggick *inom* kommunistpartiet istället för *mellan* olika politiska partier som i väst. Gordon Skilling talade om "intressegrupper" i det sovjetiska politiska systemet, och Jerry Hough använde sig flitigt av termen "pluralism" för att beskriva samma system (Skilling & Griffiths 1971, White, Gardner & Schöpflin 1987:16-24, Almond & Roselle 1993, Gemer *et al.* 1995:83-85).

1960-talet innebar på motsvarande sätt en förändring av den västtyska forskningen om DDR. Det var först nu som någon verklig amerikanisering av den västtyska statsvetenskapen ägde rum. Man importerade nya teoretiska ansatser och analysmetoder. Behovet av empiriska studier kom att upplevas som väldigt stort. Forskare som Erwin Scheuch, Rudolf Wildenmann, Hans-Dieter Klingemann och Max Kaase på universiteten i Köln och Mannheim förde in empiriska studier av väljarbeteende i den tyska statsvetenskapen (Conradt 1980:214-216).

Förutom förändringar i synen på hur god vetenskap skulle bedrivas, skedde också förändringar i den politiska omgivningen. Det sena 1960-talet och tidiga 1970-talet förde med sig en ekonomisk tillbakagång i Förbundsrepubliken. Efterkrigstidens ekonomiska mirakel avstannade. Det var inte längre självklart att Förbundsrepubliken stod över all kritik, bara därför att det var en demokratisk stat. Den nya vänstern gjorde sig hörd, inte bara i Förbundsrepubliken, utan på universitet i hela Västeuropa. På grund av Vietnamkriget tyckte många att USA hade diskrediterat den västerländska demokratin. Besvikna sökte man alternativ till den liberala demokratin och kapitalismen. Marxistiska teorier blev populära. I Västtyskland gick ifrågasättandet av det egna politiska systemet också hand i hand med uppgörelsen med Nazitiden, då den första efterkrigstidsgenerationen tog tag i den tyska skuldfrågan. Samtidigt hade stora förändringar skett också i DDR. Efter byggandet av Berlinmuren 1961 hade det östtyska samhället stabiliserats. Muren hindrade att landet helt tömdes på kvalificerad arbetskraft. Vissa ekonomiska reformer genomfördes. Levnadsstandarden höjdes. Det blev uppenbart att DDR inte skulle försvinna i första taget (Kastendiek 1991:121-123).

Det förändrade politiska läget, i kombination med införandet av nya teoretiska ansatser, kom att påverka den västtyska forskningen om DDR. Många valde att överge totalitarismen och ville istället med empiriska metoder undersöka det östtyska politiska systemets inre dynamik. Liksom de amerikanska forskarna Gabriel Almond och Alfred Meyer förutsatte man att samhällena i öst med tiden skulle bli allt mer lika dem i väst. Peter C. Ludz *The Changing Party Elite in East Germany* (1972) är ett typiskt exempel på detta nytänkande:

Consequently, totalitarianism has been rejected as the leading concept in the theoretical frame of reference of this work. Even the term "totalitarian-organized society," used by the author at an earlier date, is of value here only insofar as the type of authoritarian rule that can now be observed in the GDR developed from a specific historical situation (namely, the so-called Stalin era), generally described as "totalitarian" in the literature. Rejection of the pure totalitarian concept for our purposes is justified by the fact that an empirical study devoted to organizational theory, elite theory, and an analysis of ideology does not require such a normative theory. Rather than evaluating, accusing, or drawing hasty conclusions, we will attempt to analyze and systematize empirical results. We will not attempt to compare ideals and norms embodied in the constitutions, political structures, and social orders of Eastern and Western systems (Ludz 1972:16).

Ludz menade att utvecklingen efter Stalins död hade lett till en övergång från totalitära system till auktoritära system, där experter av olika slag, snarare än partiideologer, fått mer att säga till om. Detta kunde man se i Sovjetunionen, i Central- och Östeuropa och i DDR. Den moderna tekniska utvecklingen antogs ligga bakom denna utveckling (Ludz 1972:4f).

För att studera det auktoritära systemet i DDR ville Ludz använda teoretiska verktyg som utvecklats inom jämförande politik och sociologi. Han kritiserade den tidiga DDR-forskningen för att ha präglats av värdeladdade utsagor och dåligt underbyggda teoretiska resonemang. Kritiken gällde bland andra Siegfried Mampel och Karl Valentin Müller. Många i den nya genera-

tionen DDR-forskare anammade olika moderniserings- eller byråkratiseringsmodeller, och ville på liknande sätt presentera en mer nyanserad bild av DDR. Man ville förstå det östtyska politiska systemet utifrån dess egna premisser. Detta kallades för en system-immanent ansats. Det man framför allt vände sig mot var den totalitära ansatsens statiska bild av DDR. Den nya generationen forskare menade att det var fel att tro att kommuniststaterna inte var förmögna att utvecklas och moderniseras. Det vetenskapliga erkännandet av DDR kom i början av 1970-talet att bekräftas av ett politiskt erkännande. De konservativa hade dominerat det politiska livet i Bonn sedan 1949. 1966 bildades en ny koalitionsregering, och 1969 blev Willy Brandt förbundskansler. Med honom och hans *Ostpolitik* och *Deutschlandpolitik* förbättrades relationerna mellan de båda tyska staterna (Ludz 1972:14-19, Croan 1972:73-87, 1992, Pollack 1993:120-122).

Under 1960- och 1970-talen skrevs det relativt mycket om DDR i Västtyskland. Forskare som Joachim Nawrocki, Horst Siebert, Hartmut Zimmermann, Hermann Weber, Gerd Meyer, Gert-Joachim Glaeßner, Jens Hacker, Clemens Burrichter, Eckart Förtsch och Martin Jänicke, för att bara nämna några, studerade nu inte bara DDR som en enpartistat med en centralstyrd ekonomi, utan intresserade sig för mer specifika frågor, som exempelvis DDR:s konstitution, utbildningsväsende, vetenskap och kulturliv. DDR-forskningen växte och spred sig till allt fler vetenskapliga discipliner. Det uppstod ett behov av att samordna forskningsinsatserna. DDR-forskning, vilket nu var en vedertagen benämning, utvecklades till ett eget fält. *SBZ-Archiv* bytte 1968 namn till *Deutschland Archiv*, vilken blev den viktigaste tidskriften för forskningen om DDR. DDR-forskare började också kunna publicera sig i allt fler vetenskapliga tidskrifter, som *Deutsche Studien* och *Osteuropa* (Burrichter & Förtsch 1976:99f).

Västtysk DDR-forskning och östtysk imperialism-forskning

Den västtyska DDR-forskningen passerade inte obemärkt i Östtyskland. Man inrättade här egna

forskningsinstitut som hade till uppgift att kartlägga den "imperialistiska" västtyska DDR-forskningen. Det handlade naturligtvis om en statligt styrd forskning, som var mycket kritiskt inställd till sitt studieobjekt. Man kan se på den östtyska ansatsen som en slags omvänd sovjetologi. Istället för *totalitarismen* hade man *imperialismen* som paradigm. De östtyska forskarna såg på den västtyska forskningen om DDR som psykologisk krigföring, som en del av Bonn-regimens försök att ta över DDR. Det var – enligt östtyskarna – de västtyska forskarnas uppgift att manipulera den västtyska befolkningens attityder. Kritiken gällde vidare den västtyska disciplinen *Ostforschung*, där studiet av DDR nu också ingick. Den västtyska forskningen om länderna i öst hade som vi sett en något tveksam bakgrund. Och någon *Vergangenheitsbewältigung* – den tyska termen för bearbetning eller bemästrande av det förflutna – var det till en början inte tal om (jfr ovan). Men om den västtyska forskningslitteraturen kännetecknas av bristande självreflektion och självkritik, var DDR:s forskningslitteratur desto mer kritisk. Man pekade på den raka, obrutna linjen från Nazi-Tyskland till Förbundsrepubliken. På båda sidor spelade ideologin en viktig roll. Det kalla kriget märktes också här, och möjliggjorde faktiskt bland västtyska östeuropaforskare ett fortsatt användande av det språkbruk som använts under Nazitiden (hotet från öst, det slaviska som någonting främmande etc). Ett väst, där Förbundsrepubliken nu ingick, ställdes mot ett vagt definierat öst. En sådan retorik sågs nu inte som en ursäkt för nazistisk expansionspolitik, utan som ett försvar för friheten i väst (Burleigh 1988:300-306, Burrichter & Förtsch 1976:101).

I DDR började man studera denna, som man uppfattade den, imperialistiska *Ostforschung* på samma sätt som man studerade västtysk DDR-forskning. Här fann man förutom "imperialism" tydliga exempel på västtysk "revanschism" och "militarism" och bevis på att Förbundsrepubliken var ett direkt hot mot DDR och hela östblocket. Kritiken från DDR kan förstås, med tanke på den polemiska tonen hos en del av de västtyska forskarna. Men det ska samtidigt påpekas att den östtyska kritiken helt gick i linje med den politiska propagandan i DDR, vilken

syftade till att misskreditera den västtyska politiska eliten. I Bonn satt krigshetsarna, imperialisterna och de övervintrade nazisterna och smidde lömska planer, hette det. Med hjälp av amerikanska dollar skulle man vilken dag som helst anfalla DDR. Den västtyska *Ostforschung* som utfördes var enligt detta synsätt helt enkelt en förberedelse för ett sådant anfall. Det ska åter understrykas att samhällsvetenskaperna i DDR, liksom i alla öststater, naturligtvis inte var fristående från statsmakterna. Vetenskapen var ett redskap i statens tjänst, vars uppgift var att smutskasta kapitalismen och hylla socialismen. Det går således egentligen inte att jämföra forskningen i väst med den i öst (Burleigh 1988: 307ff, Berg, Möller & Reißig 1992, Gerner 1997:16).

Den kritik som framfördes mot västtysk DDR-forskning och västtysk *Ostforschung*, främst från DDR men också från Polen, kunde avfärdas eftersom den kom från andra sidan järnridån. Under mitten av 1970-talet växte dock en inhemsk (västtysk) kritisk litteratur fram, där man började syna det gamla samröret mellan Naziregimen och östforskarna. Denna litteratur fortsatte att växa på 1980-talet. Allt fler intresserade sig för forskningens och akademiskernas roll i Nazi-Tyskland. Disciplinen hamnade i blåsväder, vilket kunde utläsas av den diskussion som fördes om själva termen *Ostforschung*. Vissa ville byta ut den historiskt belastade termen mot *Osteuropaforschung*, *Ostwissenschaft* eller *Osteuropakunde*. Någon namnändring genomfördes inte, men under 1980-talet blev disciplinen allt mer fragmenterad. *Südosteuropaforschung* blev exempelvis en viktig subdisciplin (Burleigh 1988:318ff).

En mångfald av ansatser

Under 1970- och 1980-talen var det inte längre aktuellt att ifrågasätta staten DDR:s existens och framtid. Det var självklart att två tyska stater existerade sida vid sida. En återförening tedde sig osannolik. Det var den bild som delades av västtyska politiker och flertalet västtyska forskare. Jämförande Tysklandsforskning (*vergleichende Deutschlandforschung*) blev benämningen på det som många nu kom att syssla med; att

jämföra de politiska, ekonomiska och sociala systemen i öst och väst. Även om de västtyska forskarna på intet sätt gick i politikernas ledband, stod de flesta forskare inte långt från politikerna. Samarbete, inte konflikt, var tidens melodi. Västtyska socialdemokrater som Egon Bahr och Oskar Lafontaine gick väldigt långt i sådana strävanden. På 1980-talet sysslade man, med freden som överordnat värde, med någon slags förbrödringspolitik med Erich Honecker och den östtyska regimen. Man var angelägna om att hitta likheter hos varandra och man ville avideologisera relationen väst-öst. I efterhand måste man konstatera att detta i praktiken innebar en grov värderelativisering. Att den ena sidan var en demokrati och den andra en diktatur ignorerades till stora delar (jfr Garton Ash 1994: 312-342, Weidenfeld & Korte 1999:234).

På 1980-talet växte DDR-forskningen ytterligare. Klaus-Dieter Arndt, Manfred Jäger, Dieter Voigt, Gisela Helwig, Heinz Rausch, Rüdiger Thomas och många andra studerade litteratur, journalistik, sociala problem, ungdomskultur, vetenskap och kvinnofrågor i DDR. Det fanns en skiljelinje mellan DDR-forskningen och den övriga samhällsforskningen, men den var aldrig så tydlig i Västtyskland som exempelvis i USA (jfr von Beyme 1976:193ff). Man ska dock inte överdriva den västtyska DDR-forskningens omfattning. Det var först efter 1989 som intresset för DDR tog ordentlig fart bland de tyska samhällsvetarna.

Synen på DDR varierade bland 1980-talets forskare. Det fanns en mångfald av ansatser. Vissa ville förstå DDR utifrån dess egna premisser och undvek helt att kritisera den östtyska kommunistregimen. Ett fåtal ville återvända till det totalitära paradigmat. De allra flesta DDR-forskare undvek emellertid dessa extrempositioner och höll sig någonstans däremellan. I slutet av 1980-talet kom också en rad böcker som beskrev krissymptomen i det östtyska samhället. Forskare som Harry Maier, Walter Süß, Irma Hanke och Henry Krisch menade att den östtyska regimen närmade sig en kris. Det moderna industrisamhället kunde i längden inte förenas med det centralstyre som fanns i DDR. Man såg alltså problemen, även om man inte

kunde förutse det plötsliga sammanbrottet (Pollock 1993:126f).

Efter murens fall

Efter 1989 och Berlinmurens fall har den tidigare västtyska DDR-forskningen blivit utsatt för skarp kritik. Kritiken har gällt generellt; trots all forskning om DDR, förstod man så lite om sin granne i öst. Mer specifikt är det den typ av forskning som bedrevs av Peter Ludz och hans kollegor vid Freie Universität i Berlin som har ifrågasatts. Genom att använda västliga modeller och begrepp för att studera och beskriva DDR skedde en indirekt legitimering av diktaturen. Att använda en system-immanent ansats innebar i praktiken att DDR inte mättes med samma måttstock som Förbundsrepubliken, och skillnaderna mellan demokratin i väst och diktaturen i öst kom därför att relativiseras. Förutom denna värderelativisering som blev resultatet av försöken att hålla sig objektiv, bidrog detta synsätt enligt kritikerna också till oförmågan att förutse Berlinmurens fall. Kritikerna har vidare pekat på det moraliskt tveksamma i att västtyska DDR-forskare medvetet undvikit att stöta sig med kommunistregimen, för att säkra tillgången till östtyska källor. Ironiskt nog är det just forskare vid Freie Universität som drivit en sådan hård kritik. Klaus Schroeder, som 1992 grundade forskningsgruppen *Forschungsverbund SED-Staat* vid nämnda universitet, kan ses som en typisk representant för 1990-talets kritiska DDR-forskning (jfr Schroeder 1998).

Det finns dock andra som försvarat Ludz, också efter 1989. Det har hävdats att den typ av forskning Ludz och hans efterföljare bedrev, i högsta grad bidrog till en bättre förståelse av DDR som politiskt system. Istället för att avfärda DDR som en totalitär enpartistat, ville man undersöka systemets inre konflikter, underliggande processer och socioekonomiska förändringar. Man var inte blind för diktaturen, men man ville sätta sig in i hur den östtyska politiska eliten såg på sin roll i systemet, på Tysklands delning och på ideologiska frågor (se *Eastern German News* 1995:18, Baylis 1994, Weidenfeld & Korte 1999:230-234).

Vad det gäller den politiska elitens syn på DDR på 1990-talet står det klart att man återvänt till 1950-talets synsätt. DDR var ingenting annat än en diktatur, en *Unrechtsstaat*. Detta synsätt präglar dagens uppgörelse med det förflutna. Under de fyrtio åren varierade den officiella västtyska synen på DDR. Man gick från 1950-talets avståndstagande till 1970- och 1980-talets accepterande, och tillbaka till avståndstagandet efter Berlinmurens fall. Under samma tidsperiod förändrades DDR väldigt lite. Visst skedde en utveckling, men i grunden var DDR under hela sin existens ett odemokratiskt system, en produkt av det kalla kriget snarare än någon självständig stat (Weber 1993, Garton Ash 1994:211-215, Courtois 1998:829-894).

DDR:s undergång innebar inte slutet för studiet av Östtyskland. Tvärtom har tillgängligheten till nya källor (arkiv, dokument, intervjuer och opinionsundersökningar) inneburit ett fömyat intresse för den gamla arbetar- och bondestaten. Den flod av böcker och avhandlingar som svept fram under 1990-talet kommer utan tvekan att fortsätta stiga under de närmaste åren, och kunskapen om det östtyska politiska systemet kommer att öka. Det har också efter *der Wende* blivit möjligt att omvärdera tidigare ståndpunkter angående DDR:s historia, politiska system, ekonomi och kollaps. Ehrhart Neuberts väldiga *Geschichte der Opposition in der DDR 1949–1989* är ett utmärkt exempel på den nya historiska forskningen om DDR. Neubert ger på nästan tusen sidor en helt ny bild av hur stark och omfattande den inre östtyska oppositionen egentligen var (Neubert 1997).

Det finns i dag en väldigt stor mängd centrumbildningar och institutioner i Tyskland som ägnar sig åt studiet av DDR och östra Tyskland. Bland alla dessa kan särskilt nämnas *Zentrum für Zeithistorische Forschung* vid universitetet i Potsdam och *Mannheimer Zentrum für Europäische Sozialforschung* (MZES) vid universitetet i Mannheim, eftersom man här ägnar sig åt att sammanställa förteckningar över både tysk och utländsk DDR-forskning. Vidare kan nämnas Institut für Zeitgeschichte i München, Forschungsverbund SED-Staat i Berlin och Hannah-Arendt-Institut für Totalitarismusforschung i Dresden. En nyckelperson är Ulrich Mählert (se-

dan 1998 i Potsdam, tidigare i Mannheim) som ger ut nyhetsbladet *Aktuelles aus der DDR-Forschung* (<http://www.mzes.uni-mannheim.de/>). Detta nyhetsblad torde vara den bästa vägen för den som snabbt vill få en inblick i den moderna DDR-forskningen. En annan genväg är den volym som MZES och sociologiska institutionen vid Friedrich-Schiller Universität i Jena gav ut 1998, *Materialen zur Erforschung der DDR-Gesellschaft*. Här listas över 700 forskningsprojekt om DDR som startade mellan 1991-1997. Boken innehåller dessutom detaljerad information om tillgängliga dokument, bibliotek och dataarkiv i Tyskland. Just den historiska forskningen om DDR har uppmuntrats från statligt håll, som en del i uppgörelsen med det förflutna. Den av den tyska Forbundsdagen tillsatta Enquete-kommissionen arbetade mellan 1992-1998 med att göra en total utvärdering av DDR-tiden. Syftet var att göra upp med kommunisttiden och ge upprättelse åt diktaturens offer. Kommissionens betydelse för forskningen var att den lade fram ett omfattande material som kan komma till användning i både den historiska forskningen om DDR och forskningen om diktaturens följder (Weidenfeld & Korte 1999:235, 330-342).

Tillgången till alla nya arkiv är naturligtvis av största betydelse för samtliga tyska DDR-forskare (jfr Henke 1993, Suckut 1995). De förna Stasi-arkiven uppgår till ungefär 178 000 hyllmeter handlingar, samt en stor mängd foton, ljudband, kassetter och videofilmer. Denna ofantliga mängd personregister, personakter och spaningsakter handhas av en speciell myndighet som skapades vid återföreningen (*Der Bundesbeauftragte fur die Unterlagen des Staatssicherheitsdienstes der ehemaligen Deutschen Demokratischen Republik*). Vanligtvis säger man bara Gauck-myndigheten, efter dess första chef Joachim Gauck. Myndigheten har till uppgift att ordna och varda arkiven, samt lämna ut kopior till de medborgare som ansökt om att få läsa sina personakter. Myndigheten har sitt centralarkiv i Berlin, i MfS:s (*Ministerium fur Staatssicherheit*) gamla högkvarter på Normanenstrae. Dessutom har man 14 regionala kontor (filialarkiv), vilket motsvarar Stasis gamla organisatoriska indelning. Till Gauck-myndig-

heten ar en speciell forskningsavdelning knuten, som bland annat publicerar verksamhetsberättelser. Det finns redan nu en egen liten litteratur om Stasi-akterna och Stasi-organisationen (jfr Backhaus 1996). Det är inte heller bara Stasi-arkiven som blivit tillgängliga för forskning. Inom ramen för SAPMO (*Stiftung Archiv der Parteien und Massenorganisationen der DDR im Bundesarchiv*) finns exempelvis både det östtyska kommunistpartiets och de övriga östtyska massorganisationernas arkiv, vilka givetvis är oundgangliga för den historiska forskningen om DDR:s politiska system.

Det är dock inte enbart historiker som ägnar sig åt studiet av Östtyskland. Sociala, politiska och kulturella frågor i de nya förbundsländerna lockar också många forskare. Den viktigaste tidskriften för DDR-studier, *Deutschland Archiv*, fick 1990 undertiteln *Zeitschrift fur deutsche Einheit*. Det som i dag kallas Tysklandsforskning (*Deutschlandforschung*) ar en samlingsbeteckning för både historisk forskning om DDR och forskning om det återförenade Tyskland. Det senare skiljs ibland ut och kallas då *Vereinigungsforschung*. Då denna forskning har betydelse för att utvärdera det inre enandet mellan väst och öst, kan man se på dagens *Vereinigungsforschung* som en efterföljare till den allra tidigaste SBZ-forskningen, som ju också var en slags aterforeningsforskning. Samtidigt är det så att studiet av DDR slutligen helt tycks ha förts över till de allmänna samhälls- och kulturvetenskaperna. Tysklandsforskning är bara en lösare benämning på forskare verksamma inom en rad discipliner som förenas av sitt intresse för den tyska delningen och återföreningen. Men det handlar inte om något avgränsat forskningsfält längre, med egna metoder och teorier (Weidenfeld & Korte 1999:226-239).

Den tyska återföreningen har skapat helt nya frågor om osttyskarnas förhållande till vasttyskarna. östtyskarna kan ses som en minoritet inom Förbundsrepubliken, en grupp med en egen historisk erfarenhet, en egen politisk kultur, och en speciell socioekonomisk situation. Det som var DDR motsvarar ungefär 30 procent av Förbundsrepublikens yta i dag, men av Tysklands 81,8 miljoner invånare ar enbart 19 procent (15,6 miljoner) östtyskar. återföreningen

har bland annat studerats som en ”kulturchock” för östtyskarna, vilka har andra attityder och värderingar än tyskarna i väst (Wagner 1996). Andra forskare har undersökt den hastiga återföreningens psykologiska följder (Maaz 1990, 1991, Moeller & Maaz 1991). På 1990-talet har också kvinnornas ställning i det återförenade Tyskland diskuterats. De östtyska kvinnorna har beskrivits som återföreningens förlorare. I DDR arbetade de flesta kvinnor heltid. Daghem var inte dyra och det rådde ingen brist på platser. Skilsmässor var lätta att ta ut. De östtyska kvinnorna var inte beroende av sina män eller fäder. Sedan 1970-talet fanns en abortlagstiftning som i jämförelse med motsvarande västtysk lagstiftning var mycket liberal. Efter återföreningen har allt detta förändrats till det sämre. Kvinnorna har drabbats hårdare av arbetslösheten än männen. Den abortlagstiftning som gäller i Tyskland i dag är betydligt strängare än den som fanns i DDR (Süssmuth & Schubert 1992, Heinen 1995). För den som snabbt vill få en överblick över forskningen om det återförenade Tyskland, rekommenderas Werner Weidenfelds och Karl-Rudolf Kortés väldiga *Handbuch zur deutschen Einheit*, vilken kom i en ny utgåva våren 1999. Detta är en kombinerad uppslagsbok och forskningsöversikt, som beskriver en rad ekonomiska, politiska, juridiska, sociala, historiska och vetenskapliga aspekter av den tyska återföreningen. Boken innehåller referenser till både standardverk och aktuell forskningslitteratur. Ett alternativ är att gå via internet. På adressen ”www.wiedervereinigung.de” finns en sökbar databas *on-line*, som i skrivande stund innehåller runt 15 000 referenser till samhällsvetenskaplig litteratur om den tyska återföreningen.

Den amerikanska forskningen om DDR

Efter det andra världskriget blev USA det ledande landet inom östeuropaforskningen. Kriget hade medfört en insikt om bristen på specialiserad kunskap om stora delar av världen. Årtiondena direkt efter kriget tilldelades de amerikanska universiteten betydande resurser för att klara av den expansion av högre utbildning som ägde rum. Områdesstudier (*area studies*) gynnades

av denna utveckling. Nya institutioner för områdesstudier och en rad centra för forskning om olika världsdelar inrättades vid flera av de stora amerikanska universiteten. *Hoover Institution* vid Stanford och *Harriman Institute* vid Columbia, samt Harvards två centra för Rysslands- respektive Ukrainastudier blev kända för sin östforskning. Det var först nu på 1950-talet som sovjetologin, studiet av Sovjetunionen som samhälle och politiskt system, etablerades som ett eget forskningsområde. Förutom *sovietology* användes också benämningarna *communist studies* och *East European studies*. Det hade tidigare funnits slavister som studerat rysk kultur, historia och litteratur, men studiet av det kommunistiska Sovjetunionen var eftersatt. När det stod klart att Sovjetunionen var USA:s störste konkurrent i världen, blev det angeläget att lära känna sin fiende (Tarschys 1984:14f, Gerner *et al.* 1995:28, Cohen 1985:9).

1964 etablerades *International Committee for Soviet and East European Studies* (ICSEES), en internationell organisation för östeuropaforskning. ICSEES möjliggjorde ett internationellt samarbete mellan forskare från skilda akademiska discipliner, inte bara samhällsvetenskaperna. Det som förenade de sinsemellan olika forskarna var intresset för områdesstudier. Under 1970-talet sjönk dock intresset för områdesstudier i USA. En slags skiljelinje hade uppstått mellan områdesforskarnas ofta tvärvetenskapliga ansatser och den disciplinspecifika forskningen. Inom den behavioralistiska statsvetenskapen utvecklades teorier och modeller som sågs som generella. Forskare som sysslade med områdesstudier och tvärvetenskapliga ansatser fick en lägre status, som eklektiker. Områdesforskarna var inte nödvändigtvis eklektiker, men de hade ofta en idiografisk ansats, till skillnad från statsvetenskapens nomotetiska ansats. Den områdesspecifika östforskningen kom på grund av denna vetenskapsteoretiska motsättning inte att integreras i den allmänna samhällsvetenskapen. Det förekom dock försök att förena östeuropaforskningen med behavioralismen. Fredric J. Flerons samlingsvolym *Communist Studies and the Social Sciences* från 1969 och Roger E. Kanets *The Behavioral Revolution and Communist Studies* från 1971 var de tydli-

gaste exemplen. Fleron och Kanet underströk betydelsen av empiriska studier och utgick ifrån att det fanns universella aspekter av politiskt beteende, som kunde studeras med hjälp av generella modeller och teorier. Deras ansats var således uttalat nomotetisk. Man ville bygga en bro mellan *communist studies* och *comparative politics*, och skapa ett nytt forskningsfält – *comparative communism*. Det gällde att distansera sig från totalitarismen och närma sig den mer ”vetenskapliga” eller positivistiska statsvetenskapen. Detta mål uppnåddes dock aldrig. Den amerikanska statsvetenskapen var vid den här tiden som sagt skeptisk eller rent av misstänksam mot områdesforskningen. Att anpassa de generella modellerna till länderna bakom järnridån visade sig också vara problematiskt. Trots försök att utföra breda, jämförande analyser, kom länderspecifika studier ändå att dominera inom östeuropaforskningen (Arvidsson & Fogelklou 1984, White, Batt & Lewis 1993:242-249, Gerner *et al.* 1995:27-30).

Sådana tendenser medförde att DDR-studier under efterkrigstiden var en marginaliserad förekomst inom den nordamerikanska statsvetenskapen. Forskare som intresserade sig för andra länder och politiska system än det amerikanska förväntades ofta att offra djupet för bredden. ”European politics” sågs som ett rimligt analysområde, medan ”East German politics” uppfattades som ett omotiverat snävt område. De amerikanska forskare som ändå intresserade sig för tyska frågor, var framför allt inriktade på Nazi-Tyskland, som en totalitär stat, eller på efterkrigstidens demokratiseringsprocess i Förbundsrepubliken. De allierade i Tysklands västra delar hade direkt efter krigsslutet inlett ett omfattande omskolningsprogram, i syfte att förändra den tyska befolkningens värderingar i en demokratisk riktning. I samband med detta program utfördes omfattande survey-undersökningar mellan 1945 och 1949, där man genom intervjuer försökte mäta tyskarnas politiska attityder. Liknande undersökningar fortsatte att utföras på 1950-talet på uppdrag av Adenauer-regeringen. Det fanns alltså ett omfattande empiriskt material att utgå ifrån om man ville studera demokratins utveckling i Västtyskland. DDR var svårare att studera, på grund av bristen på

data. Det var först på 1970-talet, efter Willy Brandts *Ostpolitik* som DDR uppmärksammades av amerikanska forskare i någon högre utsträckning. Det fanns emellertid en handfull forskare som ändå gick mot strömmen och relativt tidigt intresserade sig för DDR, som Arthur Hanhardt, Jean Edward Smith, Thomas Baylis, Henry Krisch, Melvin Croan och Anita Malinckrodt (Conradt 1980:213f, McFalls 1997).

Den amerikanska forskningen om DDR kom att tillhöra östeuropaforskningen snarare än tysklandsforskningen. Organisationen *GDR Studies Association*, som etablerades 1983, blev en underorganisation till *American Association for the Advancement of Slavic Studies*. Det mest naturliga, kan man tycka, hade varit att tillhöra *German Studies Association* (GSA), en interdisciplinär organisation för tysklandsforskare i USA som grundades 1976. GSA hade dock en tydlig inriktning på Förbundsrepubliken. Av taktiska skäl, för att få del av statliga forskningsanslag, var det heller inte fel att tillhöra det större fältet *communist studies* (jfr McFalls 1997, *Aktuelles aus der DDR-Forschung* 1997:3).

Berlinmurens fall den 9 november 1989 och den tyska återföreningen ett år senare, den 3 oktober 1990, gav de amerikanska DDR-kännarna deras ”fifteen minutes of fame”. På de årliga konferenser som anordnas av *American Political Science Association* stod DDR-forskare högt i kurs under 1990-talets första år. Likaså kom östtyska frågor att hamna på dagordningen vid de konferenser som anordnades av de amerikanska tysklandsforskarnas organisationer, *German Studies Association* och *Conference Group on German Politics*. De gamla områdesforskarna fick dock snabbt konkurrens av transitologer, komparativister och en mängd andra forskare som nu inkluderat östra Tyskland i sina modeller. Statsvetare som inriktat sig på östtyska områdesstudier förbättrade egentligen inte sin status i det nordamerikanska forskarsamhället, utan fick snart nog nya problem att brottas med. Medan historiker med ett DDR-intresse nu hade fått flera guldgruvor av nytt källmaterial, då olika östtyska arkiv blivit tillgängliga, var statsvetare med samma intresse tvungna att motivera och försvara sitt studieobjekt. DDR-forskare fick definiera om sig själva, och bli tysk-

landsforskare eller transitologer. *GDR Studies Association* bytte namn till *Eastern German Studies Association* ("...an association of scholars interested in that part of Germany once known as the German Democratic Republic"). I dag tillhör östtyska områdesstudier den allmänna amerikanska tysklandsforskningen (McFalls 1997).

Det finns för närvarande en levande amerikansk forskning om DDR och östra Tyskland. Vid University of Massachusetts i Amherst finns exempelvis Barton Bygs *The DEFA Film Library Project* som tillahandahåller östtysk film för forskning och undervisning, vid Stanford University Libraries finns bland annat ett projekt om kulturpolitik i DDR (*Culture History of the German Democratic Republic*) och vid George Washington University finns östtyska dokument från det kalla krigets dagar tillgängliga inom ramen för *National Security Archives*. Det finns flera nordamerikanska tidskrifter för östtysklandsforskarna. *German Politics and Society* ges ut tillsammans av de tre stora centrumbildningar för Tyskland- och Europastudier som finns i USA – vid Harvard University, Georgetown University och University of California – och innehåller regelbundet vetenskapliga artiklar om östtyska frågor. GSA:s *German Studies Review* är en liknande tidskrift. *New German Critique* är ingen samhällsvetenskaplig tidskrift, utan ligger mer åt det humanistiska hållet. Förutom de tre centrumbildningar för Tyskland- och Europastudier som ger ut *German Politics and Society* finns *American Institute for Contemporary German Studies* vid Johns Hopkins University i Washington, som inom ramen för sin tysklandsforskning också studerar östtyska frågor. Den redan nämnda *Eastern German Studies Association* (EGSA) är den enda organisation som uteslutande ägnar sig åt studiet av DDR och östra Tyskland. EGSA ger ut nyhetsbladet *Eastern German News* (se <http://www.calvin.edu/cas/egsg>). Bland EGSA:s medlemmar finns bland andra DDR-forskarna Irwin Collier, Randall Bytwerk, Henry Krisch, Laurence McFalls, Marilyn Rueschemeyer och Thomas Baylis. Den största tvärvetenskapliga konferensen för nordamerikanska tysklandsforskare är det årliga möte som anordnas av *German Studi-*

es Association. GSA:s medlemmar är till största delen historiker och statsvetare, och under 1990-talet har den tyska återföreningen och den moderna DDR-forskningen blivit viktiga delar av GSA:s intresseområde. De årliga konferenser som *American Political Science Organisation* håller här redan nämnts, där den speciella *Conference Group on German Politics* (CGGP) anordnar paneldiskussioner och föreläsningar. CGGP ger också ut nyhetsbladet *Politik*. Till sist kan den äldsta institutionen i USA som sysslar med östtyska frågor nämnas, nämligen *New Hampshire Symposium* (NHS). NHS är ingen formell organisation, utan en årligen återkommande veckolång konferens som hålls i Conway, New Hampshire. NHS startade 1974 och har sedan 1976 organiserats av Margy Gerber, professor vid *Department of German, Russian and East Asian Languages*, Bowling Green State University i Ohio. Konferensen har en tvärvetenskaplig ansats och bjuder varje år in forskare, politiker och artister från östra Tyskland. NHS har dock inte alltid haft så gott rykte bland amerikanska forskare. Före 1989 drog man sig nämligen inte för att kompromissa med den östtyska kommunistregimen, i syfte att kunna bjuda in intressanta östtyska gäster (jfr McFalls 1997, *Aktuelles aus der DDR-Forschung* 1997:3).

Det ska avslutningsvis framhållas att *German Studies Association* (GSA), trots sin huvudsakliga inriktning på studier av Förbundsrepubliken, alltid haft DDR-forskare knutna till sig. Skillnaden mellan *Eastern German Studies Association* (EGSA) och *German Studies Association* (GSA) har nämligen också haft att göra med synen på DDR. Under 1980-talet fanns det en tendens bland EGSA:s medlemmar att anamma ett så kallat system-immanent synsätt på DDR. Man tog avstånd från forskare som kritiserade DDR i allt för hårda ordalag, och såg istället både brister och förtjänster med det östtyska politiska systemet. Inom GSA rådde inte samma entusiasm inför DDR. Det är inte konstigt att EGSA och GSA under 1990-talet har gått i polemik mot varandra (jfr *Aktuelles aus der DDR-Forschung* 1997:3, 1998:1).

Den brittiska forskningen om DDR

I Storbritannien har DDR-forskningen inte följt det nordamerikanska mönstret. Här har istället studiet av DDR under efterkrigstiden tillhört germanisternas område. Vid de brittiska universiteten har det funnits en rad institutioner för Tyskland- och Europastudier, där det i allmänhet funnits experter på DDR-litteratur och östtysk kultur. Det har också funnits ett fåtal statsvetare och östeuropaforskare som intresserat sig för DDR, främst Martin McCauley och David Childs. Efter 1989 har emellertid DDR-studiet allt mer kommit att hamna under de brittiska historikernas domän. Intresset för DDR har också vuxit på senare år. Följande personer har gjort sig kända för att syssla med östtyska frågor: Jonathan Osmond vid University of Wales i Cardiff, Richard Bessel vid Open University, Mary Fulbrook vid University College i London, John Sandford vid Reading University, Ian Wallace och Dennis Tate vid Bath University, Mark Alinson vid Bristol University, Peter Hutchinson vid Cambridge, Peter Greider vid Oxford, samt Timothy Garton Ash vid St Antony's College i Oxford. Listan är naturligtvis inte komplett (jfr *Aktuelles aus der DDR-Forschung* 1996:2).

Det växande intresset för DDR och östra Tyskland kan utläsas i det faktum att det i Storbritannien vuxit fram flera centrumbildningar för östtyska områdesstudier under 1990-talet. Vid Reading University etablerades *Centre for East German Studies* i januari 1994. Vid Birmingham University öppnades en institution för Tysklandstudier under hösten 1994. Sedan tidigare finns *Institute for Germanic Studies* vid University of London och *Centre for European Studies* vid University College London, där det växande intresset för DDR också börjat göra sig gällande. Vid University of Nottingham fanns före 1994 en särskild institution för Tysklandstudier, och universitetet har bland annat ett stort pressarkiv som byggdes upp i samband med den brittiska militärens närvaro i Berlin mellan 1948-1982. Andra universitet som tillfälligtvis utmärkt sig för just DDR-studier är Keele University (*Centre for the Study of German Culture and Society*) och Loughborough University (*Department of European Studies*).

Sedan kan ytterligare en rad Londonbaserade institutioner räknas upp. En DDR-forskare kan naturligtvis ha nytta av de samlingar som finns vid *Goethe Institute*, *German Historical Institute* och *British Library*. Vid London School of Economics och vid *School of Slavonic and East European Studies* torde också finnas mycket att hämta. Den sistnämnda institutionen har under lång tid haft ett intresse för DDR inom ramen för sin östeuropaforskning. De tidskrifter som finns för brittiska DDR-forskare är framför allt *German Monitor*, som helt inriktar sig på DDR-studier, och *German Politics*, som inriktar sig på det återförenade Tyskland. I och med att intresset för DDR ökat bland historikerna, innehåller *German History* och *Contemporary European History* då och då artiklar om DDR. *Debate* är en tidskrift som täcker in alla aspekter av Tyskland av i dag; politik, ekonomi, kultur, historia, och media (*Aktuelles aus der DDR-Forschung* 1996:2).

Den svenska forskningen om DDR

Den svenska forskningen om DDR har under efterkrigstiden varit mager. DDR-studier har ingått i det större område som tidigare kallades "öststatsforskning". Detta var under efterkrigstiden den svenska beteckningen på studiet av kommuniststaterna i både Central- och Östeuropa och Sovjetunionen. I översikten *Öststatsforskningen i Sverige 1950-1983* (Arvidsson 1984a) ges en överblick över detta forskningsområde. Det generella mönstret är att svensk öststatsforskning under 1950- och 1960-talen var svagt utvecklad och att det var först på 1970-talet som det var riktigt att tala om öststatsforskningen som ett eget vetenskapligt fält (jfr Arvidsson 1984b). En annan generell tendens är att det främst är Sovjetunionen som intresserat de svenska forskarna. De arbeten om DDR som redovisas i forskningsöversikten är främst allmänna verk om det delade Tyskland, jämförelser mellan de politiska systemen i Väst- och Östtyskland, och arbeten om östtysk handel och ekonomi.

Den generella trend som beskrivits ovan, att en slags skiljelinje växt fram mellan forskningen

om Östeuropa och övrig samhällsvetenskap, gäller också för Sverige. Svensk statsvetenskap har ju under efterkrigstiden varit starkt influerad av amerikansk statsvetenskap (Lundquist 1993: 16f). Den statsvetenskapliga subdisciplinen jämförande politik har exempelvis inte i någon högre utsträckning ägnat sig åt Östeuropa. De komparativa studier som har utförts har huvudsakligen hållit sig inom Norden. Har man däremot gått längre, har det varit till de demokratiska staterna i Västeuropa (Anckar 1993:117-119). Det finns dock ett par uppfriskande undantag, som Jiri Polaks avhandling som jämför Rumänien och DDR (Polak 1986), Lars-Inge Ströms avhandling *Idrott och politik: Idrottsrörelsens politiska roll i Tredje Riket, DDR och Förbundsrepubliken* (Ström 1977) samt Steven Saxonbergs avhandling *The Fall. Czechoslovakia, East Germany, Hungary and Poland in a Comparative Perspective* (Saxonberg 1997).

Öststatsstudierna i Sverige bedrevs först vid universitetens institutioner för slaviska språk. Under 1960-talet infördes på sina håll studier med en mer samhällsvetenskaplig inriktning. 1970 överfördes denna typ av öststatsstudier från Slaviska institutionen i Uppsala till den nybildade Avdelningen för öststatsforskning. Mellan 1973 och 1983 bedrevs grundutbildning om Östeuropa inom ramen för vad som då kallades Enheten för öststatsstudier vid Uppsala universitet. 1983 slogs "avdelningen" och "enheten" samman till Institutionen för öststatsstudier (Tarschys 1984: 16). Då man inte längre talar om "östblock" eller "öststater" heter det i dag Institutionen för östeuropastudier. Institutionen i Uppsala har haft en stor betydelse för svensk östeuropaforskning. I dag finns det dessutom en rad andra institutioner av betydelse. Vid Handelshögskolan i Stockholm finns sedan 1989 Östekonomiska Institutet (*Stockholm Institute of Transition Economics and East European Economics*). I Göteborg finns Centrum för Studier av Ryssland och Östra Europa. Vid Örebro universitet finns organisationen Forum Öst. Vid Umeå universitet har forskningsgruppen Centrum för regionalvetenskap under ett par år ägnat sig åt studier av Barentsregionen och vid Högskolan i Södertörn har på senare år en Östersjörelaterad forskning byggts upp. Slaviska institu-

tionen i Lund bör också nämnas i detta sammanhang, då de erbjuder ett rikt kursutbud också av samhällsvetenskaplig karaktär. För en översikt över aktuell svensk forskning, se *Sällskapet för Studier av Ryssland, Central- och Östeuropa samt Centralasien* (www.sallskapet.org).

Under efterkrigstiden var det otacksamt att studera DDR eller Östeuropa över huvud taget. Både kvantitativa och kvalitativa analyser var förknippade med stora problem. Statistik från öststaterna var bristfällig. Just DDR var särskilt dålig på att redovisa användbar statistik (Åslund 1984). Kvalitativa analyser (källkritik och innehållsanalys) var också problematiska, eftersom officiella publikationer tjänade som Potemkin-kulisser (Germer 1984). Att det relativa ointresset för DDR går igen bland statsvetare i Sverige och i andra länder under efterkrigstiden ska man alltså inte förvånas över. Det hänger ihop med det relativa ointresset för Östeuropa i stort. Men efter 1989? Åren närmast efter murens fall var, som vi sett, händelserika år på östeuropaforskningens och DDR-forskningens område. Efter Berlinmurens fall kom genast en rad svenska böcker som behandlade DDR:s undergång och det återförenade Tyskland: *Mot ett enat Tyskland: Reportage från en återförening* (Holmlund & Lundin 1990), *Landet i mitten. Tyskland och det nya Europa* (Karlsson 1991), *Det nya Tyskland* (von Friesen 1991), *Det nya Stortyskland* (Myrdal 1992), *Tyskland mitt i Europa* (Westerlund 1992), *Sista tangon i DDR. Ett PS* (Lundin 1992), *Reportage från ett enat Tyskland* (Andersson 1992), *Dröm och verklighet i DDR. Några samtal med dem som var med* (Schimanski 1993), *4 ½ år i DDR. Tankar kring landet som icke längre är* (Modin 1994). Det var nu inte alltid forskare som skrev om händelserna i Tyskland, utan en salig blandning av tysklands-kännare. Detta visade ändå att det fanns ett (om än tillfälligt) intresse för den tyska återföreningen. En rad utländska böcker blev också översatta till svenska: *Folket, det är vi* (Garton Ash 1990), *Ett tyskt århundrade 1890-1990* (von Krockow 1991), *Efter muren. En resa genom den tyska nationalkänslan* (Schneider 1992), *Daidalos fall. Prosaiska texter om Tyskland* (Biermann 1992), *Återföreningens kris. Det nya Tyskland* (Marsh 1995). DDR:s under-

gång behandlades också i Kristian Gerners *Centraleuropas återkomst* och i Sten Berglunds och Jan Åke Dellenbrants *The New Democracies in Eastern Europe*, båda ursprungligen publicerade 1991. Samma år kom också kulturgeografen Tommy Books *Berlin: sönderbrutet och hopfogat*. Används antal publicerade böcker som indikator, kan det noteras att intresset för tyska frågor på senare år tycks ha minskat i Sverige.

Hur stort är intresset bland studenter och doktorander? De som nu är i "avhandlingsålder" bedrev sina grundstudier under samma tid som omvandlingarna ägde rum i Central- och Östeuropa. Man borde således kunna spåra ett östintresse bland doktorander på 1990-talet. I en sammanställning från 1995 över valda avhandlingsämnen hos doktorander i statsvetenskap vid de stora skandinaviska universiteten kan man se någonting åt det hållet. Subdisciplinen internationell politik lockar väldigt många, och här är intresset för länderna i Central- och Östeuropa ungefär lika stort som intresset för EU (se Winter 1996). Samtidigt skulle man kunna hävda att, oavsett om intresset för länderna i Central- och Östeuropa ökat, så är DDR borta ur leken. Inte enbart i den meningen att DDR inte längre existerar som en egen statsbildning, utan därför att regionen förlorat sin plats inom östeuropaforskningen. Östra Tyskland diskuteras i allmänhet inte när transitionsprocesserna i andra före detta kommunistländer diskuteras, utan ses som ett specialfall som inte kan jämföras med länder som Tjeckien eller Polen. Det som var DDR är nu med i EU, och Östtyskland är helt enkelt en del av Förbundsrepubliken Tyskland. Att doktorander intresserar sig för länderna i Central- och Östeuropa, skulle således inte nödvändigtvis innebära att studiet av östra Tyskland kommer att införas i den svenska statsvetenskapen. Den internationella forskningen på området talar snarast mot en sådan utveckling. Se exempelvis Juan Linz och Alfreds Stepans *Problems of Democratic Transition and Consolidation* (1996). Här jämförs omvandlingarna i Sydeuropa, Östeuropa och Sydamerika. Trots denna minst sagt breda komparativa ansats, menar man att östra Tyskland måste lämnas utanför analysen, efter-

som övergången till demokrati här är att betrakta som ett allt för speciellt fall.

Jag har här i första hand talat om den samhällsvetenskapliga forskningen. Flera av de forskare i Sverige som faktiskt ägnat sig åt DDR har emellertid varit germanister och litteraturvetare. Ska man räkna upp i Sverige verksamma DDR-forskare bör därför namn som Synnöve Clason, Vera Klasson, Rigmor Granlund-Lind, Frank-Michael Kirsch och Per Landin nämnas. Landin har under de senaste åren gett ut en rad böcker där han i essäform berättar om östtyska frågor och författare (Landin 1988, 1992, 1994). Intresset för DDR-litteratur i Sverige ska dock inte överdrivas. Under hela DDR:s existens (1949-1990) blev enbart runt 60 böcker (romaner, diktsamlingar och antologier) skrivna av östtyska författare översatta till svenska. Som en jämförelse gavs runt 200 svenska böcker i tysk översättning ut på olika förlag i DDR under motsvarande period (Landin 1992:179-182).

Ett levande forskningsfält

Jag har här gett en kortfattad översikt av den tyska, den amerikanska, den brittiska och den svenska forskningen om DDR. Forskningen har utvecklats på olika sätt i de olika länderna, men vissa generella tendenser kan urskiljas. En första tendens, som redan berörts, är det relativa ointresset för DDR bland samhällsvetare under efterkrigstiden. Västtyskland utgör här ett undantag – "tyska frågor" har naturligtvis fått tyska svar. DDR-forskningens institutionella hemvist inom östeuropaforskningen har också haft betydelse för dess akademiska status. En andra generell tendens är att 1989 innebar en tydlig vändning, vilket gör det rätt att tala om en tidig DDR-forskning och en post-*Wende* forskning.

Forskningen om DDR och östra Tyskland lever och mår bra, inte trots utan tack vare DDR:s undergång. DDR-forskningen har på 1990-talet utvecklats ordentligt tack vare tillgången till nya källor. I Storbritannien, där DDR tidigare studerades av germanister och ett mindre antal statsvetare, har nu intresset för DDR bland historikerna ökat markant. I USA har DDR-forskningen under efterkrigstiden utvecklats inom forsk-

ningsfältet *communist studies*, i avskildhet från andra samhällsvetenskapliga discipliner. Efter 1989 har dock intresset för DDR och östra Tyskland ökat bland amerikanska samhällsvetare. Nu ingår DDR-studier i forskningsfältet *German studies* snarare än inom östeuropaforskningen. Det finns en levande forskning om DDR och östra Tyskland vid flera amerikanska universitet.

I Sverige har den samhällsvetenskapliga DDR-forskningen under efterkrigstiden ingått i öststatskunskapen. Det har samtidigt funnits germanister och litteraturvetare som studerat östtysk litteratur. Intresset har dock varit svalt, och det finns egentligen ingen anledning att tro att det akademiska intresset för DDR och östra Tyskland skulle öka i framtiden. Det skulle i så fall vara bland historikerna, snarare än bland statsvetarna.

Den tyska forskningen om DDR har ökat dramatiskt efter Berlinmurens fall. Man kan nu presentera en mer fullständig bild av hur det östtyska samhället och politiska systemet såg ut än vad som tidigare var möjligt. Tillgången till alla nya arkiv har inneburit en kraftig ökning av forskare som studerar DDR:s korta historia. Men också problem som uppstått i och med återföreningen studeras. Man skulle kunna hävda att det numera faktiskt handlar om två olika forskningsområden, historisk forskning om DDR och forskning om dagens östra Tyskland. Det går dock inte att dra någon skarp gräns mellan "DDR-forskning" och "forskning om östra Tyskland", och båda dessa områden ingår i det som kallas Tysklandsforskning (*Deutschlandforschung*). Forskare som tidigare studerade DDR kan i dag välja att fortsätta med det, eller istället studera nya frågor om östra Tyskland, eller göra bådadera. Först om några år, när en ny generation forskare växt upp, går det kanske att urskilja några tydligare gränser.

I Tyskland sker i dag en uppgörelse med den tidigare DDR-forskningen. De forskare som på 1970-talet och senare valde att förkasta den totalitära bilden av DDR blir utsatta för hård kritik. DDR var in i det sista en *Unrechtsstaat* och de öst-väst jämförelser som västtyska DDR-forskare sysslade med på 1970- och 1980-talen var, enligt kritikerna på 1990-talet, blinda för detta

faktum. Ska jämförelser göras, menar samma kritiker, är det lämpligare att jämföra Nazi-Tyskland och DDR. Intressant nog kan man därför tala om en slags renässans för totalitarismen som paradig. Diskussionen fortsätter alltså. Forskningen om Östtyskland lever.

Joakim Ekman

* Jag vill tacka Sten Berglund, Peter de Souza och Kristian Gerner, som vid olika tillfällen har kommenterat denna forskningsöversikt.

Referenser

- Aktuelles aus der DDR-Forschung*, 1996:2. Mannheimer Zentrum für Europäische Sozialforschung (MZES).
- Aktuelles aus der DDR-Forschung*, 1997:3. Mannheimer Zentrum für Europäische Sozialforschung (MZES).
- Aktuelles aus der DDR-Forschung*, 1998:1. Mannheimer Zentrum für Europäische Sozialforschung (MZES).
- Almond, Gabriel A. & Roselle, Laura, 1993. "Model Fitting in Communist Studies" i Fleron, Frederic J. & Hoffmann, Erik P. (eds.) *Post-Communist Studies & Political Science. Methodology and Empirical Theory in Sovietology*. Boulder: Westview Press.
- Anckar, Dag, 1993. "Comparative Research in the Nordic Countries: Overcoming Ethnocentrism?", *Scandinavian Political Studies*, Vol. 16, No. 2, 1993, 107-126.
- Andersson, Christoph, 1992. *Reportage från ett enat Tyskland*. Stockholm: Brevskolan.
- Arendt, Hannah, 1951. *The Origins of Totalitarianism*. London: Secker & Warburg.
- Arvidsson, Claes, 1984a. *Öststatsforskningen i Sverige 1950-1983. Forskningsöversikt och bibliografi*. Stockholm: Riksbankens Jubileumsfond 1984:2.
- Arvidsson, Claes (red), 1984b. *Öststatsstudier. Teori och metod*. Malmö: Liber.
- Arvidsson, Claes & Fogelklou, Anders, 1984. "Statsvetenskapliga ansatser" i Arvidsson, Claes (red) *Öststatsstudier. Teori och metod*. Malmö: Liber.
- Backhaus, Helmut, 1996. "Stasiarkiven 1989-1995", *Arkiv, samhälle och forskning* 1996:3, 21-40.
- Baylis, Thomas, 1994. "Scapegoating GDR Research? A Commentary", *Eastern German News*, 1994:15. Eastern German Studies Association (EGSA).

- Berg, Frank, Möller, Bärbel & Reißig, Rolf, 1992. "Pro und contra politikwissenschaftliche Forschung in der DDR", *Politische Vierteljahresschrift* 33:2, 256-277.
- Berglund, Sten & Dellenbrant, Jan Åke (eds.), 1994. *The New Democracies in Eastern Europe. Party Systems and Political Cleavages*. Aldershot: Edward Elgar.
- Beyme, Klaus von (ed.), 1976. *German Political Systems. Theory and Practise in the Two Germanies*. German Political Studies Volume 2. London: Sage.
- A Bibliography of German Studies 1945-1971*, 1972. (Compiled by Gisela Hersch) Bloomington & London: Indiana University Press.
- Biermann, Wolf, 1992. *Daidalos fall. Prosaiska texter om Tyskland*. Stockholm: Norstedts.
- Book, Tommy, 1991. *Berlin: sönderbrutet och hopfogat. En politisk-geografisk studie*. Växjö: Acta Wexionesia.
- Burleigh, Michael, 1988. *Germany Turns Eastwards. A Study of Ostforschung in the Third Reich*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Burrichter, Clemens & Förtsch, Eckart, 1976. "Development and Present Situation of GDR Research in the Federal Republic of Germany" i Beyme, Klaus von (ed.) *German Political Systems. Theory and Practise in the Two Germanies*. German Political Studies Volume 2. London: Sage.
- Cohen, Stephen F., 1985. *Rethinking the Soviet Experience. Politics and History Since 1917*. Oxford & New York: Oxford University Press.
- Conradt, David P., 1980. "Changing German Political Culture", i Almond, Gabriel & Verba, Sidney (eds.) *The Civic Culture Revisited*. Boston & Toronto: Little, Brown and Company.
- Courtois, Stéphane et al., 1998. *Das Schwarzbuch des Kommunismus*. München: Piper.
- Croan, Melvin, 1972. "East Germany" i Bromke, Adam & Rakowska-Harmstone, Teresa (eds.) *The Communist States in Disarray 1965-1971*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Croan, Melvin, 1992. "Germany and Eastern Europe" i Held, Joseph (ed.) *The Columbia History of Eastern Europe in the Twentieth Century*. New York: Columbia University Press.
- Eastern German News*, 1995:18. Eastern German Studies Association (EGSA).
- Fleron, Frederic J. (ed.), 1969. *Communist Studies and the Social Sciences*. Chicago: Rand McNally.
- Fleron, Frederic J. & Hoffmann, Erik P. (eds.), 1993. *Post-Communist Studies & Political Science. Methodology and Empirical Theory in Sovietology*. Boulder: Westview Press.
- Friedrich, Carl J. & Brzezinski, Zbigniew, 1956. *Totalitarian Dictatorship and Autocracy*. New York: Praeger.
- Friesen, Hans von, 1991. *Det nya Tyskland*. Stockholm: Norstedts.
- Garton Ash, Timothy, 1990. *Folket, det är vi*. Stockholm: Bonniers.
- Garton Ash, Timothy, 1994. *In Europe's Name. Germany and the Divided Continent*. London: Vintage.
- Gemer, Kristian, 1984. "Kvalitativ metod" i Arvidsson, Claes (red) *Öststatsstudier. Teori och metod*. Malmö: Liber.
- Gemer, Kristian, 1992. *Centraleuropas återkomst*. Stockholm: Norstedts.
- Gemer, Kristian, 1997. *Centraleuropas historia*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Gemer, Kristian, Hedlund, Stefan & Sundström, Niclas, 1995. *Hjärnridån. Det europeiska projektet och det gåtfulla Ryssland*. Stockholm: Fischer & Co.
- Heinen, Jacqueline (ed.), 1995. "Between East and West: Gender in an Era of East European Transitions", *Social Politics: International Studies in Gender, State & Society*, Vol. 2, No. 1, Spring 1995 (Special Issue).
- Henke, Klaus-Dietmar (Hrsg), 1993. *Wann bricht schon mal ein Staat zusammen! Die Debatte über die Stasi-Akten auf dem 39. Historikertag 1992*. München: DTV Dokumente.
- Holmlund, Håkan & Lundin, Thomas, 1990. *Mot ett enat Tyskland: Reportage från en återförening*. Stockholm: Rabén & Sjögren.
- Kanet, Roger E. (ed.), 1971. *The Behavioral Revolution and Communist Studies*. New York: Free Press.
- Karlsson, Ingemar, 1989. *Historien som biologiskt öde. Om perspektivförskjutningar inom mellankrigstidens tyska historieskrivning*. Avhandlingar från Historiska institutionen i Göteborg nr 1. Göteborg: Göteborgs universitet.
- Karlsson, Ingemar, 1991. *Landet i mitten. Tyskland och det nya Europa*. Stockholm: Timbro.
- Kastendiek, Hans, 1991. "Political development and political science in West Germany" i Easton, David, Gunnell, John G. & Graziano, Luigi (eds.) *The Development of Political Science. A Comparative Survey*. London & New York: Routledge.
- Krockow, Christian von, 1991. *Ett tyskt århundrade 1890-1990*. Stockholm: Tidens förlag.
- Landin, Per, 1988. *Tyska samtal. En resa genom fyra litteraturer*. Stockholm & Stehag: Symposium.

- Landin, Per, 1992. *Sista tangon i DDR. Ett PS*. Stockholm & Stehag: Symposion.
- Landin, Per, 1994. *Münchhausens äventyrligheter och andra otidsenliga utflykter i det nyligen förflutna*. Stockholm & Stehag: Symposion.
- Laqueur, Walter, 1967. *The Fate of the Revolution. Interpretations of Soviet History*. New York: The MacMillan Company.
- Leonhard, Wolfgang, 1997. *Die Revolution entläßt ihre Kinder*. Köln: Kiepenheuer & Witsch.
- Linz, Juan J. & Stepan, Alfred, 1996. *Problems of Democratic Transition and Consolidation. Southern Europe, South America, and Post-Communist Europe*. Baltimore & London: The Johns Hopkins University Press.
- Ludz, Peter C., 1972. *The Changing Party Elite in East Germany*. Cambridge, Massachusetts & London: The MIT Press.
- Lundquist, Lennart, 1993. *Det vetenskapliga studiet av politik*. Lund: Studentlitteratur.
- Maaz, Hans-Joachim, 1990. *Der Gefühlsstau. Ein Psychogramm der DDR*. München: Knaur.
- Maaz, Hans-Joachim, 1991. *Das gestürzte Volk oder Die unglückliche Einheit*. Berlin: Argon.
- Marsh, David, 1995. *Återföreningens kris – Det nya Tyskland*. Stockholm: SNS Förlag.
- Materialen zur Erforschung der DDR-Gesellschaft. Quellen, Daten, Instrumente*. 1998. Opladen: Leske und Budrich.
- McFalls, Laurence, 1997. "GDR and East German Studies in North America". *Aktuelles aus der DDR-Forschung*, 1997:3. Mannheimer Zentrum für Europäische Sozialforschung (MZES).
- Modin, Ulf, 1994. *4 ½ år i DDR. Tankar kring landet som icke längre är*. Cirrus.
- Moeller, Michael Lukas & Maaz, Hans-Joachim, 1991. *Die Einheit beginnt zu zweit. Ein deutsch-deutsches Zwiegespräch*. Berlin: Rowohlt.
- Myrdal, Jan, 1992. *Det nya Stor-Tyskland*. Hägglands.
- Neubert, Ehrhart, 1997. *Geschichte der Opposition in der DDR 1949–1989*. Berlin: Ch. Links Verlag.
- Polak, Jiri, 1986. *Dependence Patterns in the Soviet Bloc. The Case of Romania and East Germany*. Lund: Studentlitteratur.
- Pollack, Detlef, 1993. "Zum Stand der DDR-Forschung", *Politische Vierteljahresschrift* 34:1, 119–139.
- Saxonberg, Steven, 1997. *The Fall. Czechoslovakia, East Germany, Hungary and Poland in a Comparative Perspective*. Statsvetenskapliga Institutionen. Uppsala: Uppsala Universitet.
- Schenk, Fritz, 1962. *Im Vorzimmer der Diktatur – 12 Jahre Pankow*. Köln.
- Schimanski, Folke, 1993. *Dröm och verklighet i DDR. Några samtal med dem som var med*. Höganäs: Wiken.
- Schneider, Peter, 1992. *Efter muren. En resa genom den tyska nationalkänslan*. Stockholm: Norstedts.
- Schroeder, Klaus, 1998. *Der SED-Staat. Partei, Staat und Gesellschaft 1949–1990*. München: Carl Hanser Verlag.
- Skilling, Gordon H. & Griffiths, Franklyn (eds.), 1971. *Interest Groups in Soviet Politics*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.
- Ström, Lars-Inge, 1977. *Idrott och politik: Idrottsrörelsens politiska roll i Tredje Riket, DDR och Förbundsrepubliken*. Stockholm: Rabén & Sjögren.
- Suckut, Siegfried, 1995. "Die Bedeutung der Akten des Staatssicherheitsdienstes für die Erforschung der DDR-Geschichte" i Hellwig, Gisela (Hrsg.) *Rückblicke auf die DDR*. Köln: Edition Deutschland Archiv.
- Süssmuth, Rita & Schubert, Helga, 1992. *Bezahlen die Frauen die Wiedervereinigung? Mit einer aktualisierten Einführung von Monika Jaeckel*. München & Zürich: Piper.
- Tarschys, Daniel, 1984. "Områdesstudier" i Arvidsson, Claes (red) *Öststatsstudier. Teori och metod*. Malmö: Liber.
- Wagner, Wolf, 1996. *Kulturschock Deutschland*. Hamburg: Rotbuch Verlag.
- Weber, Hermann, 1993. "Die Geschichte der DDR", *Zeitschrift für Geschichtswissenschaft* 43:3, 195–203.
- Weidenfeld, Werner & Korte, Karl-Rudolf, 1999. *Handbuch zur deutschen Einheit. 1949–1989–1999*. Frankfurt & New York: Campus.
- Westerlund, Uno, 1992. *Tyskland mitt i Europa*. Stockholm: Carlssons.
- White, Stephen, Batt, Judy & Lewis, Paul G. (eds.), 1993. *Developments in East European Politics*. Durham: Duke University Press.
- White, Stephen, Gardner, John & Schöpflin, George, 1987. *Communist Political Systems. An Introduction*. Houndmills, Basingstoke, Hampshire & London: Macmillan Education.
- Winter, Søren, 1996. "Who Is Doing Similar Research? Directory of Scandinavian Ph. D. Students in Political Science as of January 1, 1995", Århus: Institut for Statskundskab, Århus Universitet.
- Åslund, Anders, 1984. "Kvantitativ metod" i Arvidsson, Claes (red) *Öststatsstudier. Teori och metod*. Malmö: Liber.